

Dnr BG 2003-0372

2003-10-29

Carlbeck-kommittén
Regeringsgatan 30-32
103 33 Stockholm

Synpunkter på delbetänkandet ”För den jag är – om utbildning och utvecklingsstörning” (SOU 2003:35)

Inledning

Riksförbundet för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna (FUB) har med stort intresse tagit del av Carlbeck-kommitténs delbetänkande. Vi tycker att kommittén har gjort en bra kartläggning av hur undervisningen idag ser ut för barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning. Nedan överlämnar vi FUB:s synpunkter och förslag till åtgärder.

Särskolans personkrets

Riksförbundet FUB anser att endast barn och ungdomar med *utvecklingsstörning* ska omfattas av särskolans personkrets. Vi menar att det är viktigt att värna om den grupp barn och ungdomar som har en konstaterad utvecklingsstörning, d v s att resurser säkerställs för en undervisning som kan anpassas efter den enskilda elevens individuella förutsättningar och behov. FUB menar samtidigt att det måste finnas en *valfrihet* vad gäller skolform. Barn och ungdomar med utvecklingsstörning är en heterogen grupp. Deras förutsättningar och därmed behov kan skilja sig högst väsentligt åt. Det måste därför även fortsättningsvis vara möjligt för föräldrar, som så önskar, att välja grundskola för sitt barn. Därmed anser FUB att försöksverksamheten med ökat föräldrainflytande ska övergå i reguljär verksamhet.

Svagbegåvade elever med olika beteendestörningar ska ha sin skolgång i grundskolan. Ett huvudargument för detta är att utbildnings- och karriärvägar stängs om barnet skrivs in i särskolan. Det är mycket viktigt med ett långsiktigt tänkande – vad är bäst för eleven i ett livsperspektiv? För att kunna möta den mångfald som grundskolans elever representerar måste situationen i grundskolan förändras. Varje elev har rätt att respekteras med de förutsättningar och behov han eller hon har. Detta ställer i sin tur krav på lärarna att anpassa innehåll och undervisningsmetoder till elevernas olikheter.

Utredning av barn

Bedömningen om ett barn har en utvecklingsstörning är en mycket allvarlig fråga. Ställning tas till om barnet har ett livslångt handikapp. Det är därför nödvändigt med seriösa och kompetent utförda utredningar. Rektor har här ett mycket stort ansvar. När det gäller elever som går i grundskolan måste först en grundlig och seriös bedömning göras om eleven fått det särskilda stöd han/hon behöver inom grundskolans ram. Är alla vägar inom grundskolan uttömda? Finns ett åtgärdsprogram – vilka åtgärder innehåller det, är de genomförda, har de utvärderats?

Riksförbundet FUB menar att en ordentlig och, för skolan, självkritisk utvärdering av elevens skolgång måste genomföras innan beslut tas om att göra en utredning av barnet. FUB anser att rektor, eller någon annan i skolans ledningsgrupp, ska ha specialpedagogisk kompetens för att kunna göra denna bedömning.

Psykolog med kunskap om utvecklingsstörning

Om det blir aktuellt med att genomföra en utredning av barnet inför ett eventuellt mottagande i särskolan, måste rektor kunna bedöma om skolan har adekvat kompetens att göra en psykologisk utredning, den tyngst vägande delen i utredningen, där man konstaterar om barnet har en utvecklingsstörning eller inte. Om skolpsykologen saknar tillräcklig kunskap om utvecklingsstörning måste utredarkompetensen köpas in från annat håll, t ex från barn- och ungdomshabiliteringen eller liknande. Utredningen behöver sedan få ta den tid det tar – vill barnet inte samarbeta en dag får man fortsätta en annan dag. Detta även om det innebär merkostnader för skolan. Utredningen och dess resultat är av så avgörande betydelse för barnet och dess framtida liv.

Tolkstöd vid behov

När det gäller barn som har en grav språkstörning måste de test som används vara anpassade till barnets förutsättningar. Barn som kommunicerar med stöd av tecken som stöd (TSS) kan i testsituationen behöva stöd av TSS-kunnig person.

För barn med språksvårigheter p g a invandrarbakgrund är det absolut nödvändigt med tolkstöd. Utgångspunkten måste givetvis vara att denna grupp elever hör hemma inom grundskolan även när språkkunskaperna är bristfälliga. Det förefaller extra viktigt med uppföljande utredningar av dessa barn om skolsvårigheterna kvarstår. När det gäller utredning av barn med invandrarbakgrund kan särskilda kunskaper om barn i kris och med traumatiska upplevelser bakom sig vara nödvändiga.

Dialogen med föräldrarna

Grundsynen måste vara att föräldrarna ska ses som en stor *resurs*. Det är föräldrarna som har den största samlade kunskapen om det enskilda barnet. Tiden före barnets skolstart är för många föräldrar en jobbig tid. Man står inför stora förändringar. Den ofta ganska lugna och väl fungerande förskoleperioden, där barnet med utvecklingsstörning gått på dagis med bostadsområdets övriga barn, är slut. Inför skolstarten blir barnets funktionshinder mer påtagligt. Det väcker ofta mycket oro att veta att man som förälder har begränsade möjligheter att påverka sitt barns skolgång.

Information inför skolstart

Vid informationen inför skolstart är det viktigt att ge föräldrarna den tid de behöver. Det räcker oftast inte med ett informationstillfälle. Informationen måste få tillfälle att sjunka in och hinna bearbetas, den behöver därför vara både muntlig och skriftlig. Det är viktigt att skolan erbjuder en särskild kontaktperson. Många föräldrar upplever att de inte får tillräcklig information om vilka möjligheter att få särskilt stöd som finns inom grundskolan, rätten till åtgärdsprogram e t c. Det är även vanligt att informationen om särskolan är otillräcklig, inte minst vad val av denna skolform innebär för barnet på sikt.

FUB anser att det är viktigt att företrädare för skolan öppet och taktfullt talar om *varför* barnet erbjuds en plats inom särskolan, d v s att det handlar om att barnet har en utvecklingsstörning och inte bedöms kunna nå upp till grundskolans kunskapsmål. En rekommendation om särskola får inte motiveras med att särskolan har bättre resurser och kan erbjuda mer stöd.

Information om rätten att välja mellan grundskola och särskola, enligt lagen om försöksverksamhet med ökat föräldrainflytande, verkar nå ut. Många föräldrar säger sig dock inte uppleva en *reell valsituation* då de också får information om grundskolans knappa resurser och de sämre möjligheterna till stöd.

Nära samarbete grundat på ömsesidigt förtroende

När barnet väl börjat skolan är det viktigt med ett nära samarbete mellan skolan och hemmet. Det räcker oftast inte med kommunikation via barnets kontaktbok. Regelbundna möten mellan den personal som arbetar med barnet och föräldrarna är nödvändiga för att utveckla ett bra samarbete grundat på ömsesidigt förtroende.

Föräldrainflytande principiellt viktigt

Föräldrars möjlighet att få välja skolgång, även för det barn som har en utvecklingsstörning, är principiellt viktig. Föräldrar som har barn med utvecklingsstörning ställs inför många andra, väl så svåra, beslut. Många har byggt upp en stor kunskap om barnets funktionshinder och dess följder i form av svårigheter och möjligheter på en rad olika områden. Det finns ofta ett stort engagemang hos föräldrarna och en vilja att hitta bra lösningar för barnet. Många upplever det därför som kränkande att inte ha ett inflytande över barnets skolgång.

Val av skolform och inriktning inom särskolan

Riksförbundet FUB utgår ifrån att Carlbeck-kommittén kommer att ta ställning för en permanentning av försöksverksamheten med ökat föräldrainflytande över utvecklingsstörda barns skolgång, d v s rätten att välja grundskola eller särskola. Det har vi också framfört i remissyttrande på förslaget till ny skollag.

FUB anser att den nuvarande inskränkningen, vad gäller föräldrars inflytande över vilken inriktning inom särskolan som barnet ska gå, är oacceptabel och otidsenlig. Det är inte ovanligt att föräldrar till barn med Downs syndrom uttrycker att de inte vågar välja särskola för sitt barn för att de är rädda att barnet ska placeras inom träningskolan, slentrianmässigt, p g a barnets diagnos. Det är naturligtvis helt fel att denna föräldrade syn på barn med Downs syndrom fortfarande lever kvar på många håll.

Skollagskommitténs förslag om ett närmande av de två nivåerna inom den, av kommittén föreslagna, nya grundsärskolan väcker förhoppningar om en större flexibilitet. Detta skulle kunna öppna upp för nya möjligheter att skraddarsy utbildningen efter elevens förutsättningar och behov. En viktig förutsättning är att en individuell studieplan, som innehåller de individuella målen, upprättas för den enskilda eleven.

Val av förskola och skola

FUB anser att det är diskriminerande att möjligheten att välja skola för föräldrar som har barn med funktionshinder inskränks genom kommunens möjlighet att hävda betydande organisatoriska och ekonomiska svårigheter. Vi anser att alla skolor i en kommun ska vara tillgängliga för alla elever för att skapa delaktighet och förutsättningar för jämlikhet.

Bestämmelserna om skolskjuts innebär en oacceptabel begränsning av valfriheten för elever med funktionshinder. FUB anser att rätten till skolskjuts ska vara kopplad till elevens funktionshinder och inte vara beroende av vilken skola barnet går i.

Förskolan

Barn med utvecklingsstörning har sedan många år funnits i vanliga barngrupper inom förskolan, ofta med en särskild resursperson som stöd för barnet. Erfarenheterna har i de flesta fall varit goda, både sett ur barnets och föräldrarnas perspektiv, liksom övriga barns samt personalens synvinkel.

Förskolan föreslås, enligt förslaget till ny skollag, bli en egen skolform. FUB ser en fara i att närhets- och valfrihetsprincipen, vad gäller förskolebarn med funktionshinder, kan komma att sättas ur spel. Vi befarar att kommunerna, i större utsträckning än i dagsläget, kommer att hänvisa förskolebarn med funktionshinder till särskilda, anpassade (lokal- eller metodmässigt), förskoleavdelningar. Detta på grund av att barnen anses för dyra för att gå på den närliggande förskolan. Riskerna finns att detta sätt att koncentrera resurserna ökar i tider med en ansträngd kommunal ekonomi. FUB anser att en reell valmöjlighet alltid måste finnas även för föräldrar som har barn med funktionshinder.

Gymnasiesärskolan

Gymnasiesärskolan fyller en mycket viktig funktion i arbetet att lotsa eleverna ut i vuxenlivet. Inte minst handlar det om möjligheten att under utbildningen få praktisera på olika arbetsplatser. Praktiken är för många elever en viktig förutsättning för att ha möjlighet att finna ett meningsfullt arbete. Elever med utvecklingsstörning har inte en andra chans genom vuxenutbildning, till skillnad från eleverna inom gymnasieskolan som kan förbättra sina möjligheter på arbetsmarknaden genom att t ex studera på komvux. Under tiden i gymnasiesärskolan är det viktigt att ha kamrater och vuxna att samspela och identifiera sig med. Eleven får härigenom möjlighet att reflektera över såväl sina starka som svaga sidor. Det är betydelsefullt som en förberedelse för den vuxenroll som väntar efter skolan.

Riksförbundet FUB anser att det är givet att eleven och föräldrarna ska ha inflytande över om den unge ska gå på ett nationellt, specialutformat eller individuellt program inom gymnasiesärskolan. Eftersom utbudet av nationella program inom gymnasiesärskolan är starkt begränsat i förhållande till gymnasieskolans utbud måste elever som tillhör gymnasiesärskolan, liksom gymnasieelever, kunna välja utbildning utanför hemkommunen.

Beträffande frågan om gymnasiesärskolans struktur kan anpassas till förslagen till en ny gymnasieskola, enligt gymnasiekommitténs förslag, ber vi att få återkomma (frågan togs upp vid hearing den 031014).

Särvux

FUB har redan tidigare, bl a i samband med Kunskapslyftskommitténs arbete, drivit frågan om att särvux ska vara en rättighet för personer med utvecklingsstörning på samma sätt som grundläggande utbildning är en rättighet för studerande i komvux. För personer med utvecklingsstörning är det "livslånga lärandet" av särskilt stor betydelse, inte minst för att bibehålla förvärvade kunskaper. Ett väl fungerande särvux kan generera många goda effekter som sparar andra kostnader.

Vi avser att återkomma med synpunkter och förslag om vuxenutbildningen för personer med utvecklingsstörning.

Hur ser en bra skolgång ut?

Flexibilitet en förutsättning

Hur får barn och ungdomar med utvecklingsstörning en så bra skolgång som möjligt med bästa tänkbara förutsättningar till kunskapsmässig och social utveckling? Det finns naturligtvis inget konkret svar. Barn och ungdomar med utvecklingsstörning är, som barn och ungdomar utan utvecklingsstörning, individer med individuella behov. Barnens skilda behov och förutsättningar måste mötas med flexibilitet. En individuell studieplan som beskriver vilka mål den enskilda eleven arbetar mot måste upprättas. Det gör det möjligt för en och samma elev att samtidigt studera såväl inom de båda inriktningarna inom särskolan som något/några ämnen enligt grundskolans kursplan, då eleven har förutsättningar till det.

Flexibilitet tillsammans med ett stort mått kreativitet såväl inom särskolan som inom grundskolan kan öppna upp för många nya lösningar. Vi syftar här på utformning av nya grupper utifrån ämnesområden, elevernas behov och olika lärares kompetens och intresse. Kanske är det enklare att börja samverka kring fritidsverksamheten för barn med och utan utvecklingsstörning? En förutsättning för detta är betydligt mindre barngrupper och en högre personaltäthet än vad som nu är fallet. Det krävs också att kompetens om utvecklingsstörning finns inom personalgruppen, möjlighet till handledning etc. Detta kan inte genomföras av enskilda pedagoger utan förutsätter, som grund, en organisation med klara och tydligt uttalade mål.

Samverkan inom särskolan och mellan skolformerna

Vi tror att det är möjligt att samarbeta i betydligt större omfattning än vad som nu görs. Ökad samverkan inom särskolan och mellan skolformerna förutsätter till att börja med att klasserna finns under samma tak. I nuläget finns fortfarande många klasser inom träningskolan i separata skolbyggnader eller i en egen del av skolan.

I skriften ”Om alla är lika skulle det inte vara roligt” (Kerstin Göransson m fl, stiftelsen ala, 2000) redovisas ett antal förutsättningar för samverkan som man fann i utvecklingsprojektet ”En skola för alla –om samverkan mellan särskola och grundskola” som genomfördes i samarbete med Riksförbundet FUB.

Några förutsättningar som lyfts fram är:

- Lärare från grundskola och särskola måste finnas i samma arbetslag.
- Förutsättningar för samverkan hos lokaler och utemiljö rör både personal- och elevutrymmen.
- Samverkan kräver planering. Man behöver tid för planering. Tidsbrist är hinder för att genomföra förändringar och öka samverkan.
- Betydelsen av små grupper. Alltför stora grupper sågs som ett hinder för samverkan.
- Skolledningens syn på samverkan är mycket viktig.
- Samverkan börjar lättast kring intressen eller problem som man upplever som gemensamma. Sedan kan man komma in på sådant som är olika.

Viktigt att bli sedd och känna sig behövd

Vi tror att värdet av ökad samverkan inom särskolan och mellan skolformerna är stort om det kan åstadkommas utan att något viktigt för den enskilda eleven går förlorat. Som alla barn och ungdomar utvecklar en ung människa med utvecklingsstörning självförtroende när han eller hon får lyckas med en uppgift och när en utförd insats ger väntat resultat. Avgörande är att bli sedd och att känna sig behövd.

Vi anser att det i den närmaste omgivningen måste finnas några elever, för den unge med utvecklingsstörning, att identifiera sig med och känna gemenskap med.

Vuxnas värderingar och attityder avgörande

Värdet ur gruppens perspektiv är att det är berikande att få ta del av andra människors liv både vad gäller svårigheter och möjligheter. Av avgörande betydelse är de vuxna runt eleverna. Personalen måste få möjlighet och tid att bearbeta sina egna känslor kring funktionshinder och de värderingar och attityder som följer av dessa.Handledning i grupp kan vara ett medel.

Personalens kompetens

Lärare behöver åldersadekvat grundutbildning och specialpedagogisk kompetens

Av delbetänkandet framgår att internationell forskning om sambandet mellan ekonomiska resurser och pedagogiska resultat visar att lärares kompetens, utbildning och erfarenheter har stor betydelse för kvaliteten på undervisningen och elevernas studieresultat. Riksförbundet FUB instämmer i att lärarnas kompetens är mycket avgörande för undervisningens kvalitet. Vi anser det mycket oroande att en tredjedel av lärarna i särskolan inte har adekvat utbildning. Vi har i remissyttrande över skollagskommitténs förslag framfört att lärare som undervisar elever med utvecklingsstörning ska ha åldersadekvat grundutbildning. Detta innebär att en lärare som undervisar elever i åldrarna 7-13 år i särskolan ska ha en grundutbildning som motsvarar år 1-7. FUB anser även att lärare i särskolan ska ha en specialpedagogisk kompetens.

Elevassistentens roll behöver stärkas

En viktig personalgrupp i särskolan är elevassistenterna. Som konstateras i delbetänkandet har denna personalgrupp skiftande utbildningsbakgrund och erfarenhet. FUB anser att det är viktigt att skilja på lärarrollen och assistentrollen. Assistenten ska ge pedagogiskt stöd till eleven medan pedagogen bestämmer vad stödet ska bestå av, utifrån de individuella målen i den enskilda elevens studieplan. Vi anser att assistentrollen i grundsärskolan och träningskolan har olika innehåll. I den förstnämnda handlar det främst om att assistenten är ett pedagogiskt stöd till klassläraren. Denna assistentfunktion skulle kunna utvecklas till att även medverka till att underlätta mötet mellan elever i grundsärskolan och grundskolan. Assistenten skulle kunna användas till att finna "sociala arenor" för möten mellan elever med och utan utvecklingsstörning.

I träningskolan har elevassistenten en dubbel funktion. Hon ska fungera både som pedagogiskt stöd till eleverna och, vid behov, som elevernas händer och fötter. Det kan ibland bli en svår avvägning. Vi anser att särskilt stora krav, i form av utbildning och erfarenhet, borde ställas på elevassistenterna som verkar i träningskolan.

Utbildning om funktionshinder

Riksförbundet FUB anser att det är viktigt att elevassistenter som saknar adekvat utbildning om barn och ungdomar och funktionshinder ska få särskild introduktions- och vidareutbildning. Ansvar för utbildningen av elevassistenter ska ligga på kommunerna. Denna typ av utbildning skulle kunna gälla många fler yrkesgrupper inom kommunen, som i sitt dagliga arbete möter personer med funktionshinder, t ex personal i gruppbofästäder, personer som arbetar som avlösare och ledsagare eller på korttidshem. Viktiga inslag i en introduktions- och vidareutbildning är information om aktuell lagstiftning inom området, bemötande och attityder, alternativ kommunikation (AKK) samt redogörelse för funktionshindret utvecklingsstörning - möjligheter och svårigheter.

Begåvningsstöd i skolan

Begåvningsstöd används för att stödja nedsatt abstraktionsförmåga och korttidsminneskapacitet. Det abstrakta kan göras mer konkret. Stödet kan vara allt från arbetssätt och metod till olika produkter inom området. Med hjälp i att använda begåvningsstöd redan i ett tidigt skede kan barn och ungdomar med utvecklingsstörning få möjlighet till ett mer självständigt och aktivt liv än dagens vuxna. Elever i särskolan använder idag i relativt liten utsträckning begåvningsstöd i skolarbetet. Detta trots att många nya kognitiva hjälpmedel utvecklats på senare år.

Riksförbundet FUB saknar en redogörelse i delbetänkandet för förekomsten och användandet av begåvningsstöd i skolan. Vi anser att begåvningsstöd är viktigt för att ge elever med utvecklingsstörning optimala förutsättningar att klara skolarbetet och att uppnå största möjliga självständighet och delaktighet i skolan och vardagslivet i stort.

Stockholm i oktober 2003

För Riksförbundet FUB

Anna-Lena Krook
Förbundsordförande

/Eva Borgström
Ombudsman